

فونولوزیا کهرتین دنگیین خودکاری د زمانی کوردی (گوشه‌را به‌هدینی) دا

کسر یاسین محمد، پشکا زمانی کوردی، کولیزرا زمانان، زانکویا دهوك، هەرێنا کوردستان - عێراق
ا.د. عبد الوهاب خالد موسوی، زانکویا نەپەروز، هەرێنا کوردستان - عێراق

بو ختنہ:

نهف لیکولینه پیکوله که بـ دارکـن نوـانـدا دـهـگـانـ دـزـمـانـ کـورـدـی (گـوـهـرـاـ بهـهـدـیـ) اـدـاـ، لـ دـوـیـشـ تـیـورـاـ فـوـنـوـلـوـژـیـاـ کـهـرـتـنـ دـهـگـیـنـ تـازـادـ ۷ـاـرـدـ ۷ـوـاـزـ لـایـ (1976) (پـهـ سـهـهـلـهـاـیـ کـوـزـ چـهـنـدـ بـهـمـاـیـهـ کـیـنـ) سـهـرـهـکـیـ وـهـیـ (بـهـمـاـیـ هـیـلـیـنـ پـیـکـهـ کـرـنـدـیـانـ، بـهـمـاـیـ کـوـتـورـاـ نـهـچـارـیـ وـ بـهـمـاـیـ باـشـ پـیـکـنـیـانـ) پـیـکـهـتـیـ؛ بـهـمـاـیـنـ فـوـنـوـلـوـژـیـاـ کـهـرـتـنـ تـازـادـ بـنـایـنـ هـمـیـ تـیـورـنـ نـهـتـاسـتـارـ (Nonliner) پـیـکـهـهـیـنـتـ، هـرـروـهـاـ بـهـرـدـاـمـیدـهـ بـ (شـیـواـزـنـ دـهـنـگـیـ بـینـ رـانـیـ ئـیـنـلـکـلـرـیـ (SPE) بـ جـوـمـسـکـ) لـ دـوـیـشـ نـهـقـاـنـ بـهـمـاـیـنـ بـیـدـیـقـهـ هـمـرـ خـانـهـ کـلـیـشـ slotـ کـاـدـ جـبـیـاـ پـیـکـهـ بـیدـاـ هـمـیـتـ، نـهـقـاـجـ قـاـولـ بـانـ کـوـنـسـوـنـاتـ بـیـتـ بـ رـهـگـذـرـ کـیـ چـبـیـاـ رـهـکـیـ بـانـ مـیـلـوـدـیـهـ بـ رـیـکـاـ هـیـلـیـنـ پـیـکـهـ کـرـنـدـیـانـ باـ کـرـنـدـیـاـیـتـ، وـاـتـهـ نـایـتـ بـهـکـنـ هـلـلـکـرـیـنـ مـیـلـوـدـیـنـ قـاـولـ وـ کـوـنـسـوـنـاتـ هـبـیـنـ وـ مـیـلـوـدـیـ بـخـوـ نـهـیـ وـ بـهـرـوـقـارـیـ. بـ شـفـیـ رـهـنـگـیـ نـمـوـنـهـ زـ تـاـخـشـنـکـهـرـیـنـ سـهـنـهـرـیـ دـهـفـوـکـاـ دـهـوـکـیـ هـاـتـیـهـ وـرـگـرـنـ وـلـ دـوـیـشـ نـهـانـ بـهـمـاـیـنـ هـاـتـیـهـ شـرـقـهـکـرـنـ وـ تـاـقـیـکـرـنـ.

گرگزین پرسیار یاں گرمائین لیکولینی ئەقەمەنە: ئاتىا تیورا فوتوپۇزىا كەرتىن ئازاد ل سەر زمانى كوردى دەھىتىجىئە جىئە جىنەكىن، يان نە ؟ ئەگەر بەرسىف بەلى بىت، ئەم بەندىمانىن رېتكە قىتىن جىيانى ل سەر ل گەل زمانى كوردى-گۇفرە بەھدىنى دەگۈنخى ؟ ج مەرج و كۆتەند زۇڭ كەرتىن ئازاد ب كىشتى د زمانى كوردىدا هەن ؟ بەندىمانىن كۆتۈرۈ ئەچارى رولى د فوتوپۇزىا زمانى كوردىدا- دىبىت ؟ ئەق چەندەزى ب رېتكە شۇرقەكىن ئۇغۇناب ب دەستەتتە دەيت، دەنجامدا دىرادىت كى تیورا فوتوپۇزىا كەرتىن ئازاد ل سەر زمانى كوردى كۇفرە بەھدىنى دەھىتىجىئە جىنەكىن.

پهیچن سهرهک: نواندین فونهتیک، هيلا پیکهه گریدانی، مهرجین باش دارشنی، تونا کوئشور، چينا پهیکهه رهگي، چينا رهگي.

لیستا کور تکن و هیئایان:

تونا نزمووی - بلندبووی یه کهین تون هملکر	FR TBUs	فونولوژیا کهین دنگین زاراد . مه جان باش دارستنی	AP WFC
تونا بلندبووی د سنوری فونه تیکیدا	'	بنه مانی کوتورا نه چاری	OCP
تونا نزمووی د سنوری فونه تیکیدا	'	سنوری فونه تیکین شیسینا IPA	//
نزمووی - بلندبووی د سنوری فونه تیکیدا	ˇ	قاول و کونسونات	C V
بلندبووی - نزمووی د سنوری فونه تیکیدا	^	ئاستی تونا نز	L
مۆرفم	μ	ئاسق تونا بلند	H
سنوری ئاختنى	//	ئاستی تونا ناقچى	M
دروست نىنه.	*	تونا بلندبووی	LH / R
قالبىن دەكى د زماق ئېتكىزىدا	SPE	تونا نزمووی	HL / F
تون	T	تونا بلندبووی - نزمووی	RF
برگا لاواز	•	ھىلا پىكەنە كىنداق	
برگا بەيز	●	لاداناهلى ئېتكەرن	

۱۔ پنڈت

ناقدانی شافعی

نافویشان لیکلینی (فوقلوزیا کمرتین دنگیکن خودکاری د زمانه کوردی (گوشه را به هدبینی) (دا) به، تیندا همول هاتینه دان ل دویش بهمه ماین فرقولوزیا کمرتین خودکاری ل گوشه را به هدبینی نواندنا دندگان هبته تاقیگن.

د. نیازا لیکولینه;

نهف لیکولینه ل دویش (فوتوژریا کهرتین دنگین خودکاری) با (Goldsmith, 1976) هایله نهنجامدان؛ دستپیکا هزرا نهف تیوری بو (Goldsmith, 1976) ای دزفیرت کو ب کشتی با تایبیت بوه ب (بوج-tone) تهه، تانکه بته کنگه ب قاولان دایه، د دویش اگهشه بندایه و ناماوه ب بینکه گه دانا گه کنسوناتانیه دایه.

ئەكمەنچىرىنىڭ

ل دویچ بیزانتن لیکولاری، ل پیش نوکه ج هولان و پنکول درباره‌ی هفی باهتی ل گوهرها بهدینی نهاتیه ئنجامدان، لمورا مه ب دلهیه دیت تیشکه کی بیخینه سه. همروه‌سا دهیته پیشینیکن کو تهف لیکولینه یا جیاوایت ز لیکولین ل پیش نوکه د زمانی کوردیدا گوهرها بهدینیدا هاتیه ئنجامدان، زهه ک توورا فوتولوژجیا که رتین خودکاری دی هینته پهیره وکن کو ئهوزی هنده ک بنه‌ماپین جیانی ب خوندگریت، ل دویچ ئهوان بنه‌ماپان دی شیین فونانین فونه‌تیکی د زمانی کوردیدا دیاره کمین.

پرسیارین لیکولینی:

تایبا تیبورا فوتولوژیا که ربین خودکاری ل سهر زمانک کوردى دهیته جینه حیکن، یان نه؟ ئەگەر بەرسەف بەلنى بىت، ئەو بەنەماین رېككە قىتىن جىيانى تاچ پادە ل سەر ل گەل زمانى کوردى- گۇھەرا بەهدىيى دەكۈنجىن؟ بەنەماین كۆتۈرۈ نەچارى رولى د فوتولوژیا زمانى کوردىدا- دېبىت ؟ ۋىلى ئەقان بەنەماین دىاردەيەكا دىزەر ھەيدە كە بېتىتە تەمامەكەر بۇ جىينە حىكىننا تىبورى د زمانى کوردىدىندا؟ زۇي نىاسىتا يۈرسا دەنگاندا د زماندا، بىچ رېك يەسەندىت ؟

گریانہ یا لیکولینی:

دهیته گرمانه کرن کو ئەف تیوره ل سەر زماق کوردى گوچىرا بەھەدینی دەھیتە جىئىكەن، هەروەسا كۆتۈرۈ نەچارىيە رولەكى گۈنگ دېبىنت، لەورا بۇۋىنە خالقىن گۈنگىن لىكۈلەنما. سەبارەت داتا و كەرسەتىن ھاتىنە توماركەن و شۇوفەكەن د لىكۈلەنيدا، زا خاشقى سەتمەرى دەھۈنى ھاتىنە خۇقەكەن و ب درىزايها لىكۈلەنلىپ يېشىسەكە تايىت و ئىككىرقى ھاتىنە پەير و كۈن ھەروەسا نۇوەزى ب ئەلغابىيا جىجانى (IPA) ھاتىنە شىسىن.

ثارماج ز نهقی لیکولینی ئوه، تیورا فۇنۇلۇزبا كەرتىن دەنگىن خودكارى د گوچەرە بهەدىنى يازمان كوردىدا بەيتىھەنەدەك ئەنجامىن پىندىقى.

پہیکھری لیکولینی:

نهف لیکولینه چهند ناقوئیشانه کین گرنگ ب خویه دگرگیت، نهوزی فونقولوژیا به رهه مهینانی و تبورا فونقولوژیا کرتبن خودکاری هایه دیارکن د دویشا گریگترین بهه ما بنین بهقی تیوری هایه رینکن ول وکل دیارکنا هنده ک دیار دهین توف پاشی تون و ظاستین نهوزی د زمانی کردیدا هایه ریزکن، ل دوماهیین لایهق پراکسیکینی لیکولینل سر زمانی کوردی هایه به رجا فکن.

۲. فوتوژویا بهره‌هاینی و فوتوژویا که تن خودکاری- (Generative Phonology and Autosegmental Phonology)

-۱۲. فونولوژیا بهره‌هاینanc - (Generative Phonology)

(McCarthy, 1979) (Generative Phonology) یا نوی بهنامیان خوبین تبوری و ریازین خوژ برهه‌منی، (Goldsmith, 1976) (Liberman, 1977)، (Fonetologiya bermehineyan) (C.Ssgey, 1986) و هنده‌کین دی ورگرته (مصطفی بوعناف، 2010: 14). ودک جوزمک ژ چارچوونی تبورا هفک، ثهوا دهیته نیاسین ب (Fonetologija nehenili-)، (Phonology)، دری تبورا (جومسکی و هالی) یا برهه‌مکنانا پشتری-SPE سه‌هله‌ایه.

i(Autosegmental Phonology) -phonology representation- نواندنا فونولوژی-phonology یا نوی نوانده کا فره رهمنده- multi dimensional- تیورا (فونولوژیا که رین دمگین خودکاری- تیک ژ بهریه لاقترن تیورین (فونولوژیا برهه محیانی با نوی) دهیته هیزمارن و نگهربانی دانانا نهفی تیوری بچاره سه رکنا تاریشا (تون tone)-نیه. نوکزی بچارکنا خالنگ کنگ و سه رکنین تیورا ناشفی، دی بفره د و مفسنکه نکا توندنه جن.

: (Autosegmental Phonology theory)-۲-۲

دیقیت کو ل دمہکی ٿڻ بخیر ٻئ، ٻڌهندی (Autone-dimensional) هاتمونه چو گواداڪن (steven Bird 2003: 7-8).

۲-۳- نوادنی فوتولوژی پاکه‌ترن: خودکاری: (Autosegmental Phonology representation)

هزرا نواندنا دنگان و کو راسته هیلا نواندنا فونمین کمرتی- Segmental و فونمین نه کمرتی Goldsmith، ز لاین suprasegmental. ب شه بُو نواندنا فُر راسته هیلان multi linear representation هایه گهپین، و اته ز راسته هیله کن ب تئی بُو سئ راسته هیلان هاته گهپین، هرو مسان هر راسته هیله کری نواندنا (چن-tier) هکن دکت.

ب کشته ئف توره ز چمد چینه کان پیکدهیت و هر چینه کا ئوتونیکمیتالیزی راسته هیله کن ب خُوقه دکرت و ئەف راسته هیله ریزیوونا کەرتین دەیک دیاردکت، هرو مسا کەرتین ئەقان چیبان ب ریکا (هیلین پیکه کریدان Association lines) ل گمل ئىلک دەھینه کریدان و پاراستن (3). سەرراي ئەقان کریدان، ياساین فۇتوڭۇزى ب شیوه کن سەرەخۇ بُو كەرتان ل سەر ئەقان ئاستىن سەرەخۇ دەھینه چەسپاندن. كواهه ياسایه کا فۇتوڭۇزى يا دەستىشانكىرى كۆ دېت كارتىكىنى ل سەر جىما كەرتان بکەت و نە مەرجە كارتىكىنى ل سەر هەم، جىدىن دى يكەت، زەركە ئەو دەسەرەخۇنەن (Shareef,D.M. 2012:44).

رهنگه سیجاپین جودا د چینین جودادا د مرکه مفن و ب رینکا راسته هیلیان گریدانی بیتهن رینکخستن، بهلن پیدا فیه چ سیما د دوو چیناندا، یان زیده تر دهنگه قیمت، غونونه بُر دیارکنا چینان و یکتفه گن تدانان اوان، یا باشته ب، ینقسا (IPA) بنقشن، جونکه جین بتے ورن، دهنه وونکن:

چینا پهگی چینا نمزو-تنان → **Srkvt**

چینا پهیکه‌ری → **CVCCVCC**

حسنا مله‌وی سزو-تنان → **E**

وشهودا، فوتولوژیا ئوتوسیگمینتال (Autosegmental phonology-AP) سەرەدەرنى ل گەل ئەنجامىن فۇتولۇزىا بەرھەمھىنلىنى دىكەت بۇ شەرقەكىنا راستەھىلىن دەنگان و چەواپيا نواندىن ئەوان. ھەروءاسا فۇرمىن روئى ۋەنادىدا و روئى ۋە سەرقە ئى زىخىرىكە ھاوتەرىپا كەرتىن دەنگى ب خۇقىدەرىت ... پېترا وان تايىقەندىلىن ل قىزىرە - د ئەپىن تىيورىدا ھاتىتە بەحسىكىن ب شىيەكى سەرىھخۇ بۇ سىيستەمەن تو فى tonal، يان ھارمونىيىا بىزۇتىي ii- (Goldsmith 1976)، و Clements (1977) دا ھاتىتە بەھانە كەن (McCarthy, J. 1979:230-231).

مههست ژ ریکچرزا دنگین قاول، ئەو قاولین دناف سنورى پەيپەدا-يان دەمن پاشكەركەل سەر پەيچەكى دەھىتە زىدەكەن- ئەو قاول ھەمى ب تەمامى فاولىن يېشىن، يان ب تەمامى يېن پاشىين بن (تالىب حوسىن، ۲۰۰۵: ۲۲۹) يازىنى سىجانى يېش كۈرفىق وەرگىن، واتە دەۋىت قاول دەھاوېشىن دىسجاپەكىدا، يان زىدەت ژ سىجانىن دنگين قاول. ىەف دىاردەيە د زماق توركىدا دەھىتە دىتىن، ئانكۆ پەز د زماقىن (ناڭگۇر وۇنىسى)دا دەردەكمەن، لەورا د زماق كوردىدا زۇر كىم ل بەرچاف دەكەن.

۳. بهنام‌این تیورا فوتوژویا کرتین خودکاری (Principles of Autosegmental Phonology Theory):

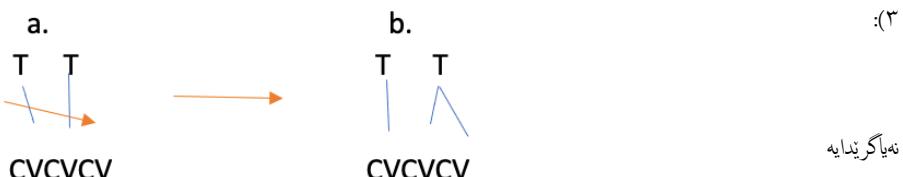
ل قىرە دى ئامازە ب گىنكتىرىن بىنهماپىن فۇنۇلۇزىيا كەرتىن خودكارى دەھىن:

: (Association lines principle)- ۱-۳ بنه‌های هتلن، شکه کیمی

- کریارا پیکنکه کرندان ههتا را دهد که چالاکترین بهمایه د فوتولوژیا که رتین خودکاریدا، هر چیهه کا (AP) زنجیره کا که رتین سه رهخویه، ب رنیا (هیلین پیکنکه کریدان- association lines) ب پیکنکه دهیته کریدان، واته کاری ئه قلن هیلین کاههندن و پیکنکه کریدانا نهوان رهگفرازه ل کمل ئیک، ئوین د ناف چیباندا ههین. د شیاندایه ئهقی بهمه مای د چهند خاله کاندا دیارکدین بو کریدانا چیبا میلودی ب چیبا په یکهرقه، بی کومان نئش خاله ل کمل پیکنکه کریدانا چیبا (رکی- نهزوینان ای) ب چیبا په یکهرقه دهیته جیهه جیکرکن، کو دنی د باهیتن یېتیدا ههیندا دیارکن:

- به لفکن (spreading): ئەگەر دەنگەكى قاولى ھەلگرى تۇن ماب تىنى و بىچ تواناھىنەتىيە كىرىدان، لەمۇي دەمى دى ئۆتوماتىكى بى تۇنا دوماھىيىشە زىلاين راستى ھىتە كىرىدان، وەك:

- رخوشه کرن (dumping): ئەگەر تونەك د چىنا توينىدا ما ب تىنى و ب چ رەگەزىن چىنا پەيكەرىقە نەھاتەن گىزىدان، دىسان دى ب قاولى دوماھىيئە ز لايى راستى ھىتەن گىزىدان (ھەمان شىندە)، وەك:

ل دویش ئەپنچەندىي دىاردىت كۆپ يۈەندىيەكە مۆك دنافىھەرا تۇنان و يەكەيىن هەلگىرىن تواناندا- Hulst and Smith, 1982: 13). ئىك ژەزىن سەرەتكى يەن، APH ئەمە كۆپ لازىخ (يەمان باش، دارشىتىن، اۋە تۈن، و هەلگىن، تۇنان، يېكە دەھتنە كى نىان، Jacques Durand, 2014: 249).

۳- بنهماز کته، ا نهاری، (بنهماز سه باندنا کته، ان) - Obligatory Contour :Principle

د تیورا نوتسیکمیناییدا نایت هزاره کارتنین و کهف identicatones ژلاین بلندی و تزیبا توئیته و ل دویش نیک ل سه رئاستی هر چجه کنی همین، هر دهمن نهف دیارده په یدابیت، تیورا ناقبیری هولدهت خو ژ هفی چهندی رزگارکم (8). ب واتایکا دیتر تیورا APH (ینهاین هینکارکا گشتی یا نهچارکی OCP) بکار دهیت، داکو ریکی نهدهنه توین و کهفین جیران د نیک قاولدا کوبین، پلکوب نهچاری و ب نوتومانیکی هردو توین حیراتین و کهف بکنه نیک تون بو نیک کمرت، بو خونه دو توین بلند دبه نیکا بلند (Jacques Durand,2014:248)

نهف جوره ب شیوه‌کی سره‌خو ل زیر ناشی (ینه‌ماین هجاري ي كوتوري (OCP)) ل (1973) ز لاني (لنيين) فه هانيه گريانکرن، دياردکمت کو ج ميلودينن تونی نهشين عنصرین لثيچجورو وي بین ب دويشيکدا ب خوفه بکن و هوسا تونه‌ها HHL دى ب شیوه‌کي ئوتوماتيکي بـو HLH هيته سادکرن، بدلني HLH هر وکي خو دمييت (McCarthy, J.J. 1979: 237). ههروسان OCP بـو سه‌درگرکرن ل گمل دوو ههـشـسوـوـيـن نـهـزـوـيـتـيـ دـهـيـهـ بـكـارـهـيـانـ (Jacques Durand, 2014: 262)، بـوـ نـوـوـهـ (ملـكـهـ) (mamlakaـ)، زـرـهـكـيـ /mlk/ پـيـكـدـهـيـتـ، هـرـوـهـكـوـ دـيـارـ دـوـوـ هـهـشـسوـوـيـنـ /m/ هـنـهـ، دـ رـاسـتـيـداـ پـيـنـدـيـهـ وـهـساـ بـدـانـينـ کـوـ نـهـفـ شـيـوهـيـهـ زـرـهـكـيـ قـهـدـهـيـتـ سـيـ نـهـزـوـيـتـيـ /mlk/ پـيـكـدـهـيـتـ، کـوـ لـ سـهـرـ چـيـناـ پـهـكـهـرـيـ بـ شـيـويـ CVCCVCV دـهـيـتهـ دـارـيـتنـ

چینای میلوڈی - بزوین

چینا پہیکھری:

چینا رہ گی - نہ بزوین:

په یهاؤ) -بکهر دیار) ژ لای (McCarthy، 1979: 240). ئەگەر ئەم به يخو بدهىد بې يېغا (kutiba) بې بکهر نەديار) ژ لای چىبا رەگىشە ل كەمل (kataba) يەكسان، ئەمۇزى (ktb) و قالىنن ھەردوويان (CVCVC). ل دەمى شىۋەتكىنى ب رىنيا (فۇنقولۇزىغا كەرتىن ئازاد)، ئەم شىۋەتكىنال خوارى بۇ دىيازىكىن بەمەقىتى فۇرمىنى (kutiba) دىنى ياكۇخايىت، ئەمۇزى:

چینا میلودی - بزوین

چینا پہیکھری

چینا رہ کے

بهاری بو (kataba) ناگونجیت؛ ل دویش چن کرمانی ب هاتنا دوو توینن حیرانین و هکه هف ل کمل ئیک میلودیبا بزوئی با بنه‌رهق ب تئی دگونجیت (Jacques Durand, 2014: 261). واته نهف شرۆفکرنا دهیت پەیکەری دروستی (kataba) يە، ئەورزى پاشتى بجهه هینا (OCP):

(۷) **کتابا** /kataba/ - میلودی چینا - بزونن

جمنا یہ پکھڑی

چینا رہ کی

چینا رہگی

۳-۳. بهماین پیکیتانا باش- باش دارشتی :Well-formedness principles (WFP) (AP) یند، گرگیدانه ب- WFC . همه رهگزین د ناف چیناندا- چینن پیکری و نهزوین و بزویناندا- ب ریکا هیلینن پیکره گریندان و (WFC) - دهینه یکی ژ بوارین لیکولینی د تیور (AP) یند، گرگیدانه ب- WFC . همه رهگزین د ناف چیناندا- چینن پیکری و نهزوین و بزویناندا- ب ریکا هیلینن پیکره گریندان و (WFC) - دهینه گریندان، بعنی چرا هیلینن پیکره گریندان درستند؟ بهماین تهیی چنه ئوهین دستههلاقت د پیکتانا باش یا نواندینن فره چیناندا دکمن؟ د شیماندا بهرسقا ئهقان پرسیماران د چهند خالکاندا بہینه دارین- دیارکه مین، ئەف خاله ب) مهرجن پیکتانا باش- مهرجن باش دارشتی - Well-formedness condition - (Goldsmith 1976) یەھه هاینە بىشىنماك، ئەف م، جە دىكىنگ، ا، سە، بەلۋەك نا مەنلىك، بىتكەگ د نافە، حىنە كە، تە، ئا، داددا:

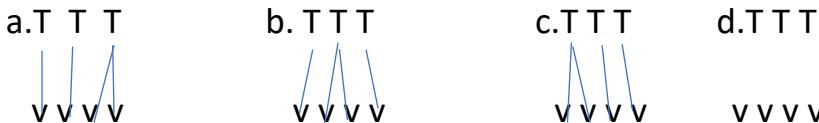
: (WFC)- جنرال پیکهینانا باش دارستنی

- 1 پیشنهادیه هر دنگه کی، قاول ب کیمی ب تونیه کیهه بن گریندایت، هروهسان پیشنهادیه هر تونهک ب کیمی ب دنگه کی فاولهه بن گریندایت.

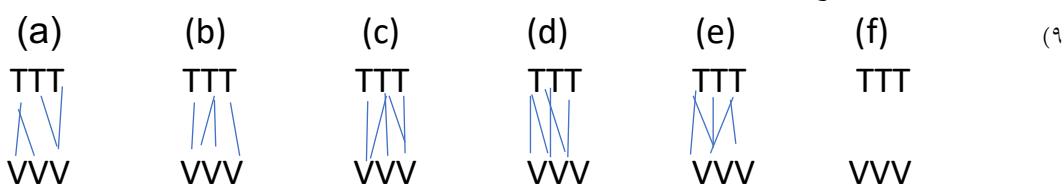
- 2 نایت هیلین پیکفه گرینداف ب ٹئکدو بکھن، واته هه ڈلو نہپن (Goldsmith 1976:48)

ب در پرینه کشتیرن ب هردو مه جن دستپنیکی، پندیقه هر یه کال سه رچینه کنی ل کمیه کال سه رچینه دی هیته کریدان. هله بدت ئه قان خالان (باشی و خراپی) بین خو همه نه، زیرک د هنده بواراندا پتر ژ بر سه کنی ب هر نمونه کنی دهیته دان، ئه ف نمونا ل خواری ب کیمیه ب سئی رهگان دهیته به رسقدان:

(八)

هەرەمەسا خالا ئىكىن ياخىن، تۈن-*tone* و يەكەيىن ھەلگۈزىن تۇنان -TBUs پىندىفە چاول كەملەقىدوو بېينە گۈزىدان، واتە ئەو رىيلى دەدەت كۆچەندىن رەلگۈزىن تۇنى بى تىك يەكەلگۈزى تۇنىشە بېينە گۈزىدان و بەرۋاراڭىزەرۇ فازىسى، ھەلبەت تەفە دىيىتە خالەكە لازى، هەرەمەسا دىيىتە ئەلگۈزى پەيدا بولۇنا تۇنە كۆشىرى، بۇ نۇونوھە لە ئابىھەرا سىن تۇنان و سىن يەكەيىن تۈن ئەلگۈزى باش يېشىلى ئاكىن (Shareef,D.M. 2012:48)، وەك:

که مواده هروده کو (هاراکوش ۱۹۷۷) ای و (کلینیتس و فورد ۱۹۷۹) ای ئەف پىدىفيه بىشىوه کى هوپىت ھېننە دىاگركن و پىشىنەزادىكەن كو خالا ئىكىي ياساپا (نه خىشەكىن-
mapping) اه بىتىنچىن، دەربارەي ھەردوو خالىن دى دەنلىخەتن ب قۇناغا د دويشا دەھىت كو پىدىفيه بىتىنچەنچامدان و ل گەل WFC نىن (گولدىسپ) اى دانانىن دەگۈنجايىن (Hulst
. and Smith, 1982: 14

لایه‌نین باش پی مهرجان، پیدا فی رهگزین نهگزین لپشتی پراکتیکر و لادانا وان ز یه کمین هملگرین وان بین رمهن ب دوماهی دهیت، ژوپکال گله به کمین دیتر دهینه گریندان. ب پوچورونا (هالی و فرینو) کردنانا زیندتر ژ تونه کنی ب قاوله کی ب تنبیه دیارده کا نیشانکری- هینا کری- دیار (marked)-ه، خلا یکنی دوو شیان بو گریندان هنه، باشر و پیدا فیته ئهف خاله ہیته تمامکن ب هندک نه ماپین دی ئهون (کولد سیپ) ک دانابن. خاله کا بچینه بی- بنه پرتیبه بو تیورا (ثوتقیسی- گمناتال) ای، (Hulst and Smith, 1982; 15).

ب کورق، مهرجین پیکھینانا باش ریکنی نادهه هه بودنا دنگن فاولین بیتی توون، یان توتن (قزوموی- هه لاویستی)- کو دی د لاهرتن بھیتنا هیته به حسکرن- د نواندا فونتیکیدا، واته ل دویش ئهفان مهرجان نایپت قاول- کمرتین هملگرین تونان- هه بن و توون نه بن و بەر قاٹی. رامانا ئهشی چهندنیزی ئهوه کو نواندین د (a)، (b) و (c) دا هاتین، ری پی ناهیته دان، زره کو مهرجین پیکھینانا باش دهینه پیشکارکن (Shareef,D.M. 2012:48):

هروهسان د نهفان بهمهایاندا دیاردیت کو زلی گمهاندن و گریدانا توانان ب یهکمین هملگرین تواناشه ب ریکا کیشانا هیلین نوی بین گردان، دشیت توانان ژ هملگرین وان ژ یکمهکه هزی،
واهه (زیکمهبویی زنی د مرحلجن پیکھهانا باش- DISASSOCIATION IN THE WFC) ادا دهیته دین iv (Katamba, 1989:202) .

۴- بتوں و چوار چھوٹی، فوتلے یا کھرتلے، دنگیں خودکاری :

بهاری بجهنه د ناف ټونه د حاجوچ ټیوا فټولهه یا کورتن ٹازداددا، دی بکوئه، ئاماژه دهندک هومړکارهه: ټونه د زمانه کو دیدا، همولي:

٤-١-تەن و ئامازە د نەمانە ك، دىكـ (Tone and intonation in Kurdish language) -

- زمانی کور دیدا هم تا نبو به امیر نه قان هر دزو زاراقن کیش هه یه، د هنده مک زیندراندا زارافی (ناوازه) بُ (Tone) دهیته بکارهیان و د هنده کین دیزدا بُ (Intonation) ای .

: (Intonation) - ۱-۲-۳-۴

- (Intonation) د ده گسازیدا یه که مانی یا نه کمتریه، په وندنیکه ئالوز ب ئاستین دی بین زمانی (ریzman، سیماتیک و پراگاتیک) بیهه، چەندین ئەرك و روئین تاییت و گرنگ د زمانیدا دیبیت، لەورا زاتایین زمانی چەندین پیتاسه بö (Intonation) دیارکریبە، ب گفتگى تامازىت ب لەپىنا (پلا دەنگى - روت - لەرە - pitch) دەمن، واتە جىاوازىبا پلا دەنگى و گوھۇرىبا وئى و ھۆرمىرا لەرزىپتا ژىتىن دەنگىكىدا (تالىب حوسىن عەلى، 2014: 231-230). دەنگىس و فىزىكانس دیارىدەن كۈ مرۇف ل ئەملى دەمى دىشىت ئەگەر د چەركىدا ژ بىست اۋا: كەمەتتە نەيتىت، يېقىنەتىت، هە، وەك، تەنما: دەنگى بىنه (محمد عا. المخە، 1982: 216)..

ب کورتی، (Intonation) بلندبودن (هملس- Rising) و نزدیک (کوچوت- Falling) پلا دنگیه د تاخصتیندا و ((گوینده امرینه وی زیکان دوبنیه هوی گوارانی ٹوازی پسته. هر ٹوازهش واتاییکی جیا به رسته دیده خشی)) (دریا غیر امن، 1994: 15-16).

(محمد معروف فتاح) و (مهکاروس) ای چهند لایه‌رده رثی شروعه کنکا و همسفی بُو (تون و ظواز)ین زاری سلیمانی تهرانکرینه، (ثانوازه-Intonation) ل دویش پلا دهنگی (pitch) د یاختنیدا دهستینشاکریه، هه رو مسا پیشا (هیچیان- Ya:n - و هک غونه دیارکرینه بُو (پرسیارکن، چه خنکن، دویارکدا پرسیاری v). (McCarus,1958:36 & M.M.Fattah,1997:57).

۴-۱-۲. نواندنی قالبین ثاوازی (Intonation pattern representation)

رېتىنچى جودا بېغ نواندىدا (قالىن ئان شىئەزارنىڭ ئاوازى- Intonation pattern) د ئىقسىيەتىدا پەكارهاتىنە، ئەۋۇزى:

- 1- ب ریتا و نهه و هینکاریان (Graphic method) کو بُو (Fries, 1940) و (Bolinger, 1973) فەدگەریت.

2- ب تا ناسیان (Level method) (Pike, 1945) فەدگەرت.

- 3- ب ریانا کوتوران (Contoure method) ئەشەز بۇ زماھلىن بىرتىنى وەك (Jones, 1956) (Kingdon, 1958) و (Halliday, 1970) قەدگەرىت.
 -4- ب ریانا تون (Tone method)، هەتا راپەكىن تېتكەلەيك ل كەل ھەر سىن رىيڭىن دىتىر ھەپ و زىنەبارى كېتىكىدىنى ب پەيوەندىيا د ناقەرە ئاوازە intonation و اتاتىيدا. ھەلبىمەت ھەر ئىك زەقان رىيڭىن باشى و كىياسىيەن خۇ ھەمنە، بىلى ب رىيڪا تون و كوتوران پەسەندىتە، زېرکو ھەولمايدا لايەنин سەرەكى و نەسەرەكى ژىنگىجودابىكمەت و قالىبنىن لەرى-
 -5- ب جوداھىيا واتايان ب دەستىشە دەھىن (M.M.Fattah 1997: 60).
 ۋەھىرى ئامازە پېدانىئىه، بكارھىيانا (Intonation)نى د رىستىدا دىتىه ئەگەرى بىنگەھىيانا گۈرقۈپىن تۇنى.

٤-٣. گروهیں توں و رہنمائی وی (Tone group and their elements)

گروپین تونی) یه کا سه مرکی و به مردمیا (ثواز-intonation) نیه، ز چند په بنه کان پیکدهنیت، په یقین فره برگه کنی گروپه کنی تونان پیکدهنیت و رنگه (بین تفعیله-foot) (اک، یان زینده تر د ناف ئه فی گروپیدا در یکه قیت هه رو هسا ئه فی گروپی دار شته کا هرمی هه، واته په بوندی د نافه را یه که بین گروپین تونی ژ لای هه، ره مهیه، (فونیم) هک یان زینده تر برگه که کنی پیکدهنین، برگه اک یان زینده ر (بین-پنگاشف) یه کی دروست دکمن و (بین) یه کی یان زینده تر گروپه کنی تونی پیکدهنین (رحمان یسیسعیل حسن، 1998: 114-126).

(Tone)-٤۔ تون-۱-۴

تون ناراستا لشینا پلا دنگی لهره(pitch)-یه و ب کیمیهه ز برگهیک پینکدهیت تانکو دفیت ناوک هر ههیت، بهلی نهمهرجه پیشاواک و پاشناوک ههی دهمان ههین. تون ل دوش هجهی برقا هیدزارا پهیما سرهک- ناوکی ئهو پهیما زانیاریان هلهگرکت- د ئاخشیدا و ل دوش هچتیدا دهیته بدریخودان (Crystal.D.2003: 465).

سیستمه می توئی د زمانک کوردیدا یا گرندای جوداهیا د نافهیرا بلندبیون و نزمبوونا لهره(pitch)-اندابه ب ئهی زنگی کو لهرین نزمبووی (Falling) ل گمل پرسیارین گشتی واته ئهی پرسیارین پېندی ب بەرگەنیم بەلی و نەخیز دهیت هەروهسا دەپریپن ب دوماهی ئىنیان يان جەختکەن دەکەت، بهلی لەرین بلندبیووی (Rising) دەپریپن ب نەجەختکەن و دوو دلی دەکەت.

بلندبیووی-R نزمبووی F لامره(pitch)ان دوو توئین سەرەکىنه د زمانک کوردیدا و ئه توئین دەکەنە د نافهیرا قان هەردووپاندا ب شیوهکى كىم دەھینە بكارهیان (رەحان ئىسماعیل، 1998: 133).

د شیاندایه ب ریکا(intonation)ی ب گشتی و تونا (بلندبیووی-R) و (نزمبووی-F) ب تائیق، جۈزىن رستى داراپکەن کو تايە ئه و رستە راگەهاندە يان پرسیاره بازنى فەرمانە.

ھەروهسا دشىن ب رىباكا بكارهیانا توئین جور او جور رستا راگەهاندە بکەنە پرسیار يان فەرمان و بەرۋازى. كەواتە ھەلبىزاردە توئى جورى رستى دىاردەکەت و نەقەزى ئەركەكى رىزمانىيە. پرسیار ب تونا بلندبیووی دەھینە دەپرین، تونا (بلندبیووی- نزمبووی) دەھینە ب كارهیان دا سەرسۈرمەن بکەنە پەھیتتى.

٤-١-٥. قالیت، تونی، د زماق، کو، دیدا-(Tone patterns in Kurdish language)

توبنده سه کم داشت خود را به هر کمی جهند تنمی بینکدیدن، هف توبنده ای خواهی دگ مانه که بنه که دزمانه که دیدا هست به دهته که:

٤-١-٥-١. تون: ساده-Simple Tonesviii:

:Falling Tone- تونا نزمیوی

مهبہست ژ تونا نزیمووی یا ساده، ئاراستا لەری- Pitch بەرەف خوارى دلېت، رەنگە ئەو لەرا دلېت ژ بلندىي- H بىت يانىزى ژ ناقەندى- M بەرەف خوارى بىت (Hasan,A. 2005: 28-29)، وانە نزیموونا لەران دناوک-nucleus اندا ھەيە و رەنگە ئەو یەپ يان بىگىن ل پشت دناوک-nucleus ي دەنن دەھمان لەرا نزىمدانىن ئەمكى ئاواك تىدا زەم دېت، وەك:

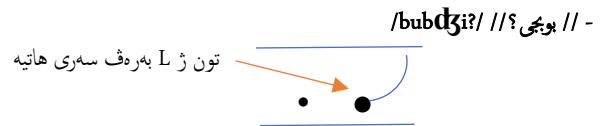
(بیدار خیزی، یاره بینه) ((Qadir,S.M.2011: 64)/bθs x̥izmi parθinθ/)

Rising Tone - تونا بلندبُووی •

د ئەپىچى جۈرى تۇنَا سادەدا، ئاراستا لەردى بەرەپ سەرى دلېشىت، رەنگە ئەو لەردا دلېشىت ژ نېمى-*L*- يەكَا زۆرىيەت (غازى فاتخ وەپس، ١٩٨٤: ٩٥)، يائىزى ژ نافەندى-*M* بەرەپ سەرى يىت.

١٢) //لاريا بوجى دكىت// /jarja bubdʒi dkət/

● تونا راست- ل سەرى ئېك ئاست ئاسقۇ - Level Tone

تونا راست يا ساده د ھىنەك بواراندا ھەر ژ دەستپىكىن تا دوماھىن وەكى ئىكەن نە بلندىيت و نە نزدىكت، بەلكو ئاراستا لەرى-pitch يا راستە (Hasan,A. 2005: 30)، ڈېن پەز ۋۇتكىندا تونا راست، دەمى ناقۇن قوتايىان ب رىز دەھىنە خواندىن، وەك:

١٣) //لافين، دافين، كافين، لارين...// /Lavin, Davin, Kavin, Larin.../

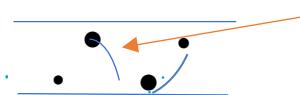
٤-٥-٥. توپىن لىكىدai- ئالۆز- : Complex Tones

توپىن لىكىدai ژ دوو جۈرۈن توپىن ساده پىنكىدەيت

● تونا نزىمبىي- بلندبۇي- Falling-rising- complex tone- بلندبۇي- (Hasan,A. 2005:31)، وەك:

٤) //اڭپرو پۇيە!/ /KttrH rwinθ!/

بەرەف خوارى

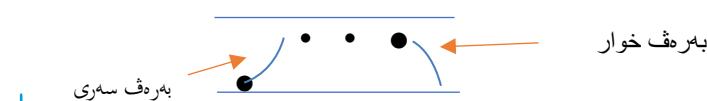
ئەفە وى چەندى دىكەھىتىت كورنگە مەرج د ئاخىتىدا ھەيت و پىندقىيە ھەيتە ب جەھىمان

● تونا بلندبۇي- نزىمبىي- :Rising-falling-

د ئەقىن توپىن لىكىدai- ئالۆز- complex tone دا (Hasan,A. 2005:31)، رەكىھ توپىن ((لە ناولدا دەست بىن ئەكا و ئىنجا بەرز ئەپىتەوە و لە دوايدا بۇ نزەم و شىۋىھى سەرسورمان نەگىرىتەوە)) (غازى فاتح ودىس، ١٩٨٤: ٩٥)، وەك:

١٥) //تو دىزلى دى ٢٠ ژ مۇچى بەن؟//

/bist ڙى səde?/ // بىست ڙ سەدى؟! //

٤-٢. تون د فۇتۇلۇزيا كەرتىن خۇذكارىدا- :Tone in Autosegmental Phonology

ئاستىن جودا كەرنىن توپى د فۇتۇلۇزيا كەرتىن خۇذكارىدا و جىاوازيا وان دى د ناڭبىرا هەرسىيەندا د پەككىدا دىياركەمەن:

- أ- ئاستىن توپىن بلند-H: بۆك /bá/ كۆتىدا ئەكسىندا تىز (ئەو خەتا خارا لىسر پىتا a رامانا بلند دەدەت) ھەيە.
- ب- ئاستىن توپىن ناقۇجىي: /ba/ (نەبۇنا ئەكسىن) (ئىك ژ ھەردو خەتنىن خار لىسر پىتا (a) ئامادەيە بۇ توپىن ناقۇجىي).
- ت- ئاستىن توپىن نزەم-L: وەك /bà/ (كۆتىدا ئەكسىن گۈرىش (ئەو خەتا خارا لىسر پىتا (a) رامانا نزەم دەدەت) ھەيە (Jacques Durand, 243)، بۇمۇنە:

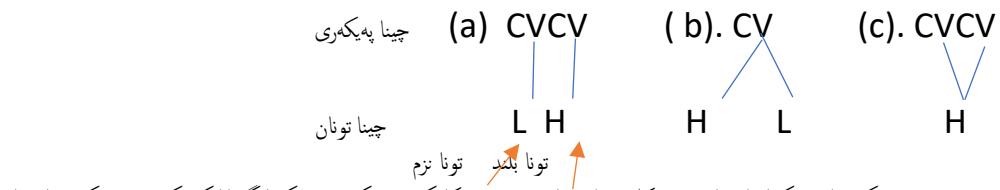
(١٦)

b	á	b	à	b	a	H
+		-		-		
-		+		-		L

هروهکو دیار ئەف سیاپە ل سەر بزوئىنان دەھىنە جىچىرن، واتە (بەكەيىن تون ھەلگەر-TBUs) بزوئىن نموونەيىنە، بەلىن جۇرىن دى يىن سىكەتىناشى دىشىن تونن ھەلگەرن (بۇ نفوونە دەنگىز شل، دەقى و پېنى دى).

۵. گرنتکنین دیاردهیان تونی - Tonal phenomena

تیورا AP د بهره‌رتدان بولیکولین و شرۆفه کرنا تونق هاتبو پینشیازکن و وکو که رته‌کن دنگین سه‌رمه‌خو بەریخو ددته تونق، هەرو مسا سەرەدەرن ل گەل دکەت وەکو چینەکا سەرەخو و دابپی ژ چینەن دى، لەورا تون وەك باشترين نوبىنر ئۇپ كەرتىن خۇذكارى دەپتە دېن، ژ چىبا كەرتىن دنگى دەودانە كۆ وەك كۆمەلەكا راستەھىلى يارىز و بەردەوان ناهىئەن تواندى، واتە تون و كەرتىن دنگى ل چىنەن جوداجودا بەرمەدھىن و بەھىلەن گىرىداني association lines ب پىكىغە دەپتە كەرتىن. نەيىان (H) بۇ بلندى و هەيىان (L) بۇ تۈمىزى ماستى تونان دەپتە بكارىھىيان، ب ئەھىي رەتكىن ل خوارى:

ل قیره دی هولدمین گرگنی ب دیاره دین توفی دهیم، چونکه چاره سرکرنا ئاریشان ب رینا ئەفان دیاران دیتە هوکارە کى سەرە کى بۇ رەتكىنە گۈمانا كەرنىكى - پىزېتكىرى يا پە-
(Hulst and Smith, 1982: 6) absolute slicing hypothesis

۱-۵. تونا کوتور - :contur tons

نواندا تونا کوتور، واته توشن (زمبوبوی-۱، بلندبیوی-۲، زمبوبوی-بلندبیوی-۳)، نئیک ره مهنتین ثارشانه کو د چوارجووونی (AP)یدا دهیته چارمهه کرن. پیدافیه توں د دوهه کنی گوهربنکه دردایت، بهروقایی وان زمانین تونه کا (راست-کری- level) همی کو همی دهما بلنداهیمه میوزیکی یا راست و یا نهگور هه به، یان یا بهره یان نافنجی یا تزی نزم Jacques Durand, 2014, 245 کوتور توں بلندبیون و زمبوبونا لهرنیه هه دردم د گوهربنیدانه.

Goldsmith (1979) دیدار داشت، سیما بین توافق دشیز ب شیوه کن سه ره خواز همی سیما بین دیترین کو که رقی پیکدهین کاریکن، چونکه ئەو تابیه مقدونیه ل ئاسته کن؛ سیما و تابیه ندینه ل سه ره ئاسته کن دى کو كمرتان پیکدهینیت، پەوندیا وان ب قولاشه ب تېن د ھەمان دەمدایە. ئەجدا، Goldsmith پیشناز دەكت کو كەرت ل سەر ئاسته کن و توون ل سەر ئاسته کن دى

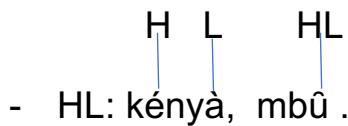
هېيئه پۇندىن و ب رىيە هيلىان ھەردوو ساپسال دەن يېك بېئىهە تۈرىدەن.
تۇنا نىزمىيەسى fall- ۋ تۇنەكا بلند-H- پىنكىدەيت كول دويشىرا تۇنەكا نىزم-L- دەيت د دەمە كىدا كۆ تۇنا بلندبۇرى rais- ۋ تۇنەكا نىزم-L- كۆ د دويشىرا تۇنەكا بلند-H- دەيت پىنكىدەيت، بۇ پەز روکىرنا
ئەقان جۇرىنى تۇنان:

بُونخونه د زمانی (مارگی) (دا، دهه می مورفیما- (vel) تونهکا بلندبووی و مردگیرت- ل کهل مورفیما- (ani) یا نن تون- . دهیته ليکدان، تونا بلندبووی با (vél) دهیته دابشکرن بُونخونه کا نزم ل سهر برگا یکیکي د (véláni) دا و تونهکا بلند ل سر هردوو برقین دوماهیئن. یهقه وئی چهندی دگھینیت کو تونهکا بلندبووی د بنهه قندنا ژ زنجیره کا ژ ئاستی- راست، (-level، یان تونین ساده با پیکھانی:

۵- **ناستین میلودی : tone levels**
 د هندهک زماناندا، نفوونین تونی بین سنتوردارکی بో بهبان هنه بیی ل بهرجاف وهرکرتنا هزمارا سیکنینتین ٹاول و کونسوناتین د پهقیدا. نفوونهک ل سه ران زمانان زمانی (میندی) به زمانهکی توننیه و پینچ تون هنه: (نم (L)، بهز (H)، بلندبیوی (HL)، نزمبیوی (LH) و بلندبیوی نزمبیوی (LHL) (Goldsmith, 1976:62).

دابهشکرنا فان توانان هرهمهکی نینه، بهلکو با سنتوردارکریه و پنزا پهقین زمانی دیارکری ز مورفیمهکنی پیکدھین، بهلني هزمارا برگان د پهقیدا ل بهرجاف ناهیته و هرگرتن ل دهمنی دانان و دیارکرنا توانان (Katamba, 1989, p.195)، ژهرکو کارتیکردن سه ران دابهشکرنا توانان ناکهن، رمنگه پهقیدا سئی برگهکی همان میلودیا تونا پهشکا ٹیک برگهکی و هرگرکیت نهوزی ل دویش جوڑی تونی دمیندت، ودکو ل خواری (Goldsmith, 1976:62):

٣-٥. تۈنۈن نۇمۇبۇرى - ھەلاؤىستى - Floating tones-

تؤثین (تفصیلی همراه با شیوه کن) AP داشت ب ساخته سه مردمان ل گمل بکت.. تؤثین همراهیسته و توئن کول گمل قاولان دمرکدکن، بهنی ب شیوه کن underling و راسته خو ب ج (توخ-کمرت)ین هملکرین توخانه نه دکرنداینه، زیه رو پشتی یه کن هملکرین نهوان دهینه لادان، نهون دمینه همراهیسته Goldsmith, 1976:78-79، بهنی ل نهفی دهی پندیق یاسایه کینه زیو گریدانا نهونی تونا همراهیسته، داکوچ تون و یه کن گریدان نه مین، بو نموده پهیقا (owa-خان) یا زمانی ایساکو، دمن دهینه دووباره کن راما (owowa هم خانیه کن) ددهت ل قیره (a) دهینه کریدان (6) دهینه کریدان (12-11:12)، بهنی تونا نهونی دجیت ل گمل تونا (6) دهینه کریدان (Hulst and Smith, 1982:11-12)، بهنی پهندنی دیا کنی:

کوانته پشتی تون مایه هملاویستی، شیبا خو ل گمل به کا هه قسویا خو بکونجنت، داکواز ناف نهچیت، دیتنه نهچی دیارهدهن (جینگریپا یونق-Tone Stability).).

۴- سه قامگیری پان جنگر پیا توئنی - x Tone Stability

مه بهست ژ-جینگیری یا سه قامگیریا تونان د زماناندا ئمه، دەمى دەنگىكى تونە كىيە دەھىتە لادان نايىتە ئەگەرى رىز ناچىچۇۋا ئەمۇي تۇنا ژلابى ئەمۇي قاولىشە ھاتىيە ھەملەكتىن، بەلكو دى ئەم توں بەرگىرپا لادان كەت و دى ھېتىھە قەڭھازىن بۇ سەر قاولەكىن دېتىز ھەمان پەقىن يان بېرگە، مەمەستا مەز جىنگىرپا تونان ئەمە، تۇن سەرەمەخۇيا خۇ دەپارىزىن، بۇغۇونە د زمانى كوردىدا دەمى مۇرفىما كۆمى (ان) ل سەر پەقىا (ماومەستا) دەھىتە زىدەكەن، ئىيىك ژ فەلۇنىن/a/ د نواندىن فەنتىكىدا دەھىتە لادان دەرناكەقىت يان ھەردوو دەھلىتىنە د نافىكدا و بىنىك⁽¹⁾ (د) دەھىتە دىيارىكىن زەمرىك دەئىيىك ھىزدانە، بەلنى توナ ئەمۇي قاولى بەرزە نايىت و ناهىتە لادان بەلكو ل سەر/a/ بى دېتى دىيارىدىت ب ئەمەنى دەھىتە ئەگەرى دەھىتە قورتاڭىدا توتن (Katamba, 1989: 194-195)، وەك:

باز هه گهر غوشه کار مانی منتدى و هرگزین، هر ب همان شیوه سردهدی ل کهل باشگری نیاسنی: دهته کرن، و هک: ماموستا + ان /Mamstan/ ← ماموستان /MamHstan/ * ← ماموستا + ان (۲۰)

-Fà + árì → fàári*

-Fà + árì → färì (Katamba, 1989:194-195).

۶. چهو ایسا جیهه جیکر نا تیورا فوتولوژ پا کمرتن دنگیز خودکاری د زمانه کور دیدا:

تیورا ئوتوسیمکینتالی ھولددەت و مىسقا تۇنان دىزمەنلىق تۈنداشلارنى بىكت. G.N.Clements (1976) گىشە ب ئەقى تىيورى دا، ب دروستى گۈنجانا قاولان و گۈنجانا دەمگىن دەقى كەن بىدەما بۇ تىورا خۇ، پاشى (John McCarthy 1979) ب رىكاكا ئەقى تىيورى، ھىزىۋېچۈرىنىن خۇ د چارچوچۇ ئاخىشتى زمانى عەرەبى يىن كەندا بەرفەھىرن. زمانى عەرەبى زمانەكى دارشەتىيە (اشتاقاق) و ئەقەمىسى يى جەندى دىسلەنتىت كۆپ يەلەنلىق ئەقەمىسى بىدەپ كەندا بەيت رونك نا جىلىن دەكى ..

هروهسا ئىك ز يېنگىقانى زانا و دەنكىسان ئوبۇو كۈرۈچۈزۈن دەنكىن قاول (گونجانان قاولان- رىتكۇنا قاولان و دەنكىن دېنى) ئۇ شۇقەكىنچىن تۇنان بىكارىيەن.
كارىن مەل قىرە جىئىن كۈرۈن دەنكىن ئازادە و دى هەولەدىن شۇقەكىننى خۇل زېرى سىيھەر بەنمابىن (يېنگىنەن كەنداش، كۆتۈرۈ نەچارى، باش يېنگىھىنەن) ئەنجامىدەن،
هروهسا دى هوپرىكتىن وى ل سەر زمانى كۈردى جىئىن كەن، زېرکۈ بەنمابىن فۇنۇلۇجىا كۈرۈن ئازاد بىناغۇن ھەمى توپىن نەھىل يېنگىھىدەت.
هروهە كۆل يېشتىر مە ئامازە پىنداي كۆ (autosegmental phonology) سەرەددەرنى ل كەل ئەنجامىن فۇنۇلۇزىا بەرەھەمەنلىنى دەكت ئۇ شۇقەكىنچىن راستەھەلىن دەنكىن و چەوايىغا نواندىندا
ئەوان. فۇرمىن رۈپى ز ئاقالى و روپى ز سەرقە پى زنجىرەكە كەرتىن دەنكى ب خۇقە دىگىت كۆ ب سەر چىئىنەكى يان زىدەتەر دابەشىدەت، سەجايانىن چىئىن ب سەر چىئىن جىلاۋازدا دابەشىدەن. چ سىيا
نەشىن ئەنچىنەكى ز تەدە دەركەقىن، ز تەدەي، ز تەدەن، ز تەدەن، ئەنلىنى، ئەنلىنى:

۱- هیلین پیکفه کریدای هه قدو نه برن.
۲- شلاش شلاش کن زانه کن زانه شلاش

۳-هـر (گری-رگه-خانه-slot)، کا د چینا په کړیدا جو قاول یاک ګونسونانت بیت، نهشیت ب دوو کمرتین دنگیکن جواوازهه یاں ب دوو چینیکن جواوازهه ہېټنه ګردان.
دیسان مه ب فهر دیت، ژو شروقہ کرنا غوښتن زمانی کوردي ئاماژه ب هندهک شروقہ کرښن یاں غوښتن زمانی عهړۍ وکو پېډفي بدنهن ټوین (1979 John McCarthy) د ناما خو با ککوراییدا ب نافی تاریثین شیوه په د فوټولوچي و مورفوټلوجی سامیدا (1979 Formal Problems in Semitic Phonology and Morphology) بکارهیانی داکو پن تیکګهین و ئسلن میکانیزم شروقہ کرنا تاساندنا په کړم و چینان د کمرتین دنگیکن جیکړیکم. سیستم من کاری د زمانع هړیدا ب کشتی هندهک بهمهاین سهړکی هنه، زړیه یا زماهاین وکو (McCarthy 1979, katamba 1989, Jacques Durand 2014).

¹ مکارتی (McCarthy) 1979، کاتالان (Catalan) 1969، جاکس (Jacques) Durand 2014

۲۲) کاتب - /kaatib/ ^{xi}

ضيّنا ميلودي:

چینا پہیکھری:

- ضيّنا رِّطْبِي:

ئاريشا زمانى كوردى دەھىپى بواريدا، د دركەفتا قاولاندایه كوب دەنگىن سەرەھخو و فۇچىن كەرتى دەھىنە هەزمارتن نە وە كۆ نىشانىن شەۋەقىرنى (علامات الاعراب) يېن زمانى عەرمى. هەر ل گەل جىئىكىن و شەۋەقىرنا مۇوتىن زمانى كوردى دى ئامارە ب (چىننى تىيورا ئۇتوسىكىمەتىال) يېن دەين :

۱-۶. چینیّن تیورا فوتولۇزيا كەرتىئن دەنكىيەن خودكارى

۶-۱-۱. چینا رہگی یا نہ بزوینان - Root tier

پیکهانا کاری د زمانه عربیدا پتر یا گرینای رهگیه و ب تدقیق ب ریکا ریزیکرنا نه بزوینان گونسوناتان دهیته نواندن، لهورا ب جینا رهگی هایته نافکن. (رهگی سی دهگی - الفعل الپلایی) بین زمانه عربه‌ی پشت ب (15) کمیکورین داریتیق دهستیت و قالبین وی ب بنیات یان (بنجیهه - binyan) (McCarthy, J.J. 1979: 239) دهیته نافکن (McCarthy, J.J. 1979: 239). که ریتن دهگین گونسونات و اتابا لیکسیمی هملدکریت، لهورا و مسغیرکارا رهگی پهنهن یا کریکه، چونکه هنده‌جاران ب ریکا رهگی دشینن پهنانی پهنهن بهمه بر واتایا پهنهن، رهگه نهقه بور زمانه عربه‌ی با کوچخای بیت. همه کاره‌کنی زمانه عربه‌ی رهگه کنی سی یان چوار نه بزویتی پنکدهیت کو ناسناما وی یا لیکسیکلائی دهستیشان دکمت و نهف نه بزویتیه چمندین قالبیان و مردگرن ل دهمنی و مرگرتنا بزوینان د ناقبهرا واندا (Jacques Durand, 1979 McCarthy, J.J. 1979: 240) ناماهه ب کاری (کتب - kataba) کو رهگی (kataba) (Jacques Durand, 1979 McCarthy, J.J. 1979: 240) بخوبه دکریت و نهف رهگه پشکهکی ز واتایا کاری هملدکریت و خوانده‌فانی ل گوشه‌یه کی رادکریت کو کوشان وان دارشتنایه ئوهین ژکاری (کتب) دروستدین و ل گلهل ئهقان پهنهن و واتایین ل خواری هاویهش دیت:

- katab ' write' , Kattab ' cause to write'
-Kaa tab ' correspond' , Ktatab ' write, be registered'...

(McCarthy, J.J. 1979: 240)

رده‌هی ئاماژىيە، كورهگى ئەقان پەيغىن دىلاركى هەميان دىيته (ktb). ھەروەسا ب زىدەكرا بازۇنىان بۇ ھەمان رەك يان زىنەكرا پېشگرى، دىيته ئەگەرى كارىتكىرنى ل سەر ئەرك و واتاپا رەگى، وەك :

-maktab 'an office' , maktuub 'a letter'

-nkatab subscribe' , Staktab 'make write (McCarthy, J.J. 1979: 240,244)

ل قیره دی میلودینن ئاشکاراپن بزوین و نەبۈزىتىن سەرەمھۇل سەر چىيىن جياواز كومەك كەين. هوسا دى گەھىنە شىۋىي بەنەرقى- underlying form بىن نۇوانان كۆتىدا هېنىايىن فۇنتىمكىيەتىن بىكارەتىن.

د شیناندایه بیشین، ل دهمی را فکر و دلارکرنا با بهق بنه ماینن هئونی تیوری تا را دهکنی زور یا گریدای (پیکهه گریدانا فاولان- چینا میلودی) بیو ب چینا په یکریشه، لهورا ل قیره دن ئامازه ب (پیکهه گریدانا نهبروینان- چینا راه کی) ای ب چینا په یکریشه دهن، وهک:

چینا، ۵ کم - نہیں و نہیں

- چینا توں میلو دی - tone tier :

(McCarthy, 1979) می د شروقہ کرنا رہگین زمانی عہدیدا دیوارکریہ کو دفیت پڑک د روئی خو نین ژناشدادا ہینہ شروقہ کرن ل جھنی وی ئیکی کو راین کومکرنا ژمارہ کا گیرہ ک و پڑک و پڑک لیکدای پکین و یہ یعنی بدہینہ ئہوان کھو پیش ب سردا هاتن.

ل پیش نوکه مه مامازه پنداشو، کو ردگن دنهگین کوسنواتن واتایا لیکسیمی هملدگریت و بو زمانه عهرمنی یا گونجايو، بهلی بو زمانه کوردى نهيا گونجايه، چونکه د چينا ره گيدا نه گهر بتني کوسنواتن ن شيسی و هرگون، خوانده قانن کورد نه شيت ب دروستي تيکيگهيت، بهلی د نهوي باور نداينه کو (McCarthy Clement) و دنهگاسين ديرزئي ثمف تيوره و هسان داهه شکريه کو ههست بد فان جووه ئاريشان د زمانن ديرزئي دا كره؛ زمانه عهرمنی زمانه کي (داراشتى و ناكىرى) ايه و بو شرۇقە كرتنى في گونجايه، لهورا نهوان و دوك خۇونە و مېركىتىه نهف ئاريشه زيندە تر د چينا ره گيدا پەيدا بىت. چينا پەيكەر ئارادە كىي پشكەكى ئەھفي ئارايىنى چارمه سەركەت، ل قىرە دناف چينا پەيكەردا- دى قالىن كەيتىن دنهگين (كوسنواتن و فاول) بان ديارگىن.

۲-۱-۶. چینا پہیکھری پان کمرتی—**skeleton tier**

چینا په یکه مری و دکو چینه کا نافهند د نافهرا چینن که رتین دنکین کونسونانت و فاؤلاندا دهیته دانان، چینا نافهند، هندهک رهکمان بخوه دکریت کو دیتین (چال-حقل-خانه -مالک-slot-)، ئەف چاله رېکھستنه کا بېھرق ددته دنکین قاول و کونسوناتان کو ھیناين (V,C) دئینه درېن ۋەف چاله د دوو توپن پەپکەریدا درېزىيا وان توخىن يېكىنئەر ددته نىاسين. لېکىلىسىن نۇپىن فۇنۇلۇزى د بوارى تۈرىدا گۈمانا کىرىدىانا کونسونانت و فاؤلان د چىنەدا دنکىدا دكىن زۇپ گەشتىنا فۇرمىن بېئەرتىي- مۇرفان (McCarthy, 1982)، وەسان دىاركىيە کو قالىنن فۇنۇلۇزىن نەمكىق پىندىقى بىزجىرە كا ئىك ل دوشى ئىك (CV) ھەيە بېئەن نواندىن و ئەف (CV) و دکو مۇرفىم ئەكى دىگىن. ھەرچەندە بېچۇنما (McCarthy) و گۈمانا وى ل دەستېتىكىن پەيومندى ب مۇرفۇنۇشە ھەبوب، بەلى ل گەل ئەقى چەندىزىي مەبايەكى زۇر بۇ فۇنۇلۇزىن ھەيە (Katamba, 1989: 156).

۲۴) فهگوهازن- /vəgohaztın/

چینا میلوڈی

ضینا شة يکة ری - skeleton tier

:root tier - چینا رہ گی

ههروهک دیار (CVCVCC) قالبی (قهگوهازتن- vθgohaztın) و دیتنه قالبی گشتیئی ئەقى چىنا پېيکەرى.

۱-۶. چینا میلودی - چینا پزوپنان - Melody tier

ل فقره دی ئاملاه ب ميلودينن بزوئينن سه به خو دهين، كول سهر چينه کا تاييهت دهينه کومکن زيو زاندا شبيوي-فوري مين بهره هن نمودن، وک:

۲۵) چهاراندنه /

چینا میلوڈی

(بزوین)

چینا پہیکھر skeleton tier

هملېت شو سپوچکرنا همروونه کېن د زمان کورديدا دی ل دوېش رېککه فېيین گشتی چين ئەوين ژ لاي (Goldsmith, 1976) پېھ د بنهماياندا هاتىنه دياركىن ئىك ب ئىك و ب شىيەد كە، اسسته و خە.

• حسنه حنخ نا ئەقان بىنه مالىان تا رادەكىن و بىئى، ئارىشە ل كەل شەرقە كىنا زۇرىيە با غۇوچان دگۈخت، وەك:

۲۶) کردستان/-Kurdistan/:

چینا میلوڈی

چینا پہلہری

نئگر غوونهکي و دركيرين کو رهگزرهکي چينا په پکاري مجنيته هلاويسټي تانکو ب چ (V, C) فه نهين کريدايبيت، هلهبته دى راسته و خول دوش بهمهاني 'هلاقهکن اى و ژلابي مهرجن باش دارشتنيقه سه دردار ل گمل هيتهکن ئموا کوه هەر (C, V) يېكا د پيكيردا پيدقيه ب كيميه ل گمل رهگزرهکي ديترى چىزىن (بزوين-ميلودي و نيزوين-رەك) اشه هيتهتىن نىدان، يە غوونه، ئەگە، كا ئى (قىسىم nivisi) و دركىرىن و يەكەمىي دەپ داشتىن. دى ب ئەپ، دەكىن، ل خوارى بىت:

٢٧

چینا میلوڈی

```
graph TD; CVCV --- i1; CVCV --- i2; CVCV --- n; CVCV --- v; CVCV --- s;
```

A tree diagram showing the phonological structure of the word "CVCV". The root node is "CVCV", which branches into four segments: "i", "i", "n", "v", and "s".

• ئەگەر خۇونەكى يىىنин كۆدو نەزىرنىن وەكھەقىن ل دۈش ئىك د چىتا پەيکەرى-كەرتىدا ھەم، وەك (چىن-*Inin*) دى چەوا ھېتىه شپۇۋەكىن؟ دىسان دى ل دەستپىنىڭى بەملايان جىيەجىكەن، ئەگەر ھات و چ (ناۋىزىھە)-پەيدانلۇبۇن، وەك ل خوارى:

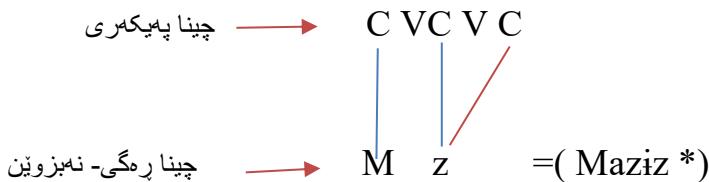
۲۸) چنن-

The diagram illustrates the phonetic transcription of two Pashto words. The first word, 'چینا پیکھری' (Chinā pīkheri), is shown with arrows pointing from the text to the transcription 'C V C V C'. The second word, 'چینا رہگی' (Chinā rəghi), is shown with arrows pointing from the text to the transcription 'tʃ n'. The transcription uses standard IPA symbols: 'C' for /tʃ/, 'V' for /ɪ/, 'n' for /n/, and 'tʃ' for /rəgh/.

ل دويش بنهماين يېتكەھەگرىدانى، رەگەزىن ھەردوو چىنان ئىك ب ئىك ژ لايى چېپىن بەرهەف راستىقە يېتكەھەگرىدان، بەلى وەك دىيار رەگەزەكى چىنا پەيکەرى ئۇزۇرى C يە دوماھىن ما بولى، لەورا ب دوماھى رەگەزى چىنا رەگىشە ھاتىھە گرىدان.

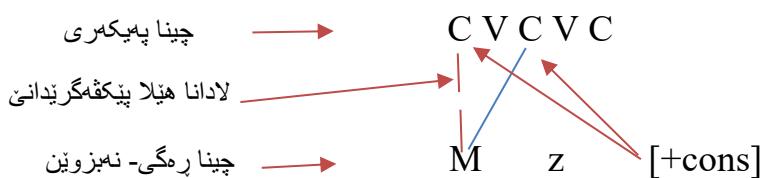
- بەلى ئەگەرمۇونەكا وەكى پەيشا (ماز - Mamız) يېنىن كۆ دوو نەبزوپىن وەكەقىن ل دويش ئىك ل نېقەكى يان دەستپىكىن ھات، و ل دويش رېتكەھەشتىن گشتىن جىهانى - بنهماين فۇنۇلۇزيا كەرتىن دەگىتىن ئازار شەۋەبکەين، دى ئەف پەيکەرى ل خوارى ب دەستتەھە هيit:

/Mamız/ ٢٩

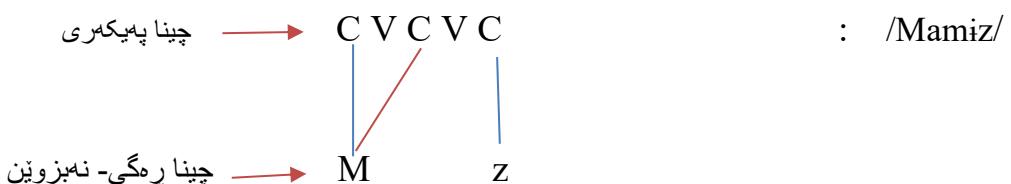

ھەروەكى دىيار ئەف قالىھ (CVCVC) ل گەل پەيشا (ماز - Mamız) ناگۇنخىت و پېيەكە وەسەر زى دروستىدىت كۆ يَا دويىرە ز راستىي ئۇزۇرى دېتىھ (* Mazız), ئانكۆ فۇرمەكى روخسالى يەن نەدرەست پەيدا كەمت. هەر وەك دىيار كۆمەكا ياسايان د تىبورا APHدا كاردىكەن تاكو پەيەوندەيا د ناشەرا چىتىن مېلودى (قاول، كۆنسونانت) و پەيکەريدا ب دروستى رېقەبىن، ل دەمىن پەيدابۇونا فۇرمەن نە كۆنجايى بەرامبەر ئۇزۇرى يان پەيدابۇونا ھەر كۆھۈرىكىن، باشترىن رېتكەھەگىنى كاركەن ل دويش لادان ھىتلىن يېتكەھەگرىدانى يان زىنەتكەن بەتىھى دووبارە دەستتىشاكىنرا ھىلائە (Jacques Durand, 2014: 248).

ب فى رەگى دى جارەكا دى پىداچوونى بوكەيەقە، ھىلا دەستپىكىن ياكىرىدەن د ناخېرا نەبزوپىندا z و خانا- C يدا ب كىيارا (لادان- delinking) ھىلا يېتكەھەگرىدانى بەتىھە لادان بېپىن داڭو بى پەيەن ئەپتە دان، وەك ل خوارى دىيار:

پاشتى لادانا ھىلا گەردىغان و C يە دەستپىكىن ما يە ب تىن، دى ئە خان- C زۇيىكا ب نەبزوپىنال يېش خۇقە ھەيتەگرىدان، ئانكۆ دىن مېتىتە ب نەبزوپىن m يە دەستپىكىا پەيکەرىقە، ب فى رەنگى فۇرمى وى ئى بىنەرمۇقى رۇنى ئىنۋەتە دەستتەدەت، وەك ل خوارى دىيار:

واتە OCP وى چەندىن قەددەغە دەكت كۆ دوو ئۇتۇسيگەمېتىن وەكەقە د دويش ئىكدا بېئىن. بىشىوهكى ئىنلەكلا كەرانە، ئەگەر زىخىرەكە ئۇتۇسيگەمېتىن وەكەقە د داشتەنەكىدا سەرھەلمان، (OCP) كۆ وەك جورەكى ئالالىنى راستەتكەن كاردىكەت، دا وان ئۇتۇسيگەمېتىن بىكەتە ئىك (Jacques Durand, 2014: 248). واتە OCP رېتكەن ل پەيدانان ھەشىۋىپا دووبارەبۇوى يەممان مېلودىا بزوپىنى دەكت، بۇ نۇونە د زىمانى كۆردىدا چاۋىگىن (كىن، مەن، بەن، ...) ھەمى ئەقى بنهماين جىيەجىدەكەن:

/كىن-/ (٣٠)

چىنای مېلودى- بزوپىن:

چىنا پەيکەرى:

ئىك ژ تىتىيەن كەن ئەوه كۆ ئەف يېتكەھەگرىدانان ئىك ب-گەلەكان يە OCP يەن، ب ھەمى شىۋىن خۇقە د ناف (بابان- baban) دا دەھىتە دىتن كۆ رەگى وى دېتىھ /bn/, وەك :

(٣١) /baban-/ (٣١)

چىنای مېلودى- بزوپىن:

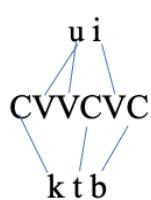

چىنا پەيکەرى:

چىنا رەگى:

سەبارەت ب رەخىكەهەاتنا ھەمان بزوين د چەيىكەریدا و پىنكەھەگىرىندا وان ب ئىك مىلۇدىدا بزوتى با بىنەرەتىقە، دىسان دى بىنەمايىن گشىتى ھىنىھەجىنگەن ژ چەپ بۇ راستى وەك شىۋىدەكى دەستېنىڭىز ئۇپارىزگارىكەن ل سەرنەملىان، تەڭەر د ئەنجامدا فۇرمەكى نەدرەست پەيدا بولۇ، پىندۇقە پاساپەكا تايىھەت ب زمايىشە ھېتىھەجىنگەن داكۇ فۇرمى بىنەرەتى مۇونى ب دەستتە ھېتىھە.

ھەروەك دىار(CVVCVC) قالىنى (kuutib) و ب ئىك دىاركى دەھىتە شەپۇۋەكىن:

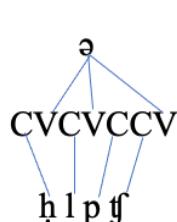

/ kuutib /
چىنائى مىلۇدى - بزوين

چىنائى پەيکەرى:

چىنائى رەگى

زەركۆ د زمانى كۈردىدا نە بتىن ب رەخىكەهەاتنا ھەمان بزوين د غۇوپىدا نىنە، بەلكو ب رەخىكەهەاتنا دوو بزوينان دەست نادەت، زەركۆ ھەرددەن كەشتىھە د دویش ئىكدا يان دى يەپىز يەپىز لادەت، يان دى ھەردوو توانتە-حەلىيەن د نافىكىدا ئەگەر د ئىك ھىزىدەن، يان دى (فەرەرك- سەمى قاولەك) كەفيتىھە د نافىهەرا واندا يانىزى دى ھەردوو خۇلىكەن و قاولەكى دى دروست كەن ئۇپ دويكىندا قاولان ل دویش ئىك.
د شىنائىدە زمانى كۈردىدا ئامازە ب رەخىكەهەاتنا ھەمان بزوين د چىنائى مىلۇدىدا بەدەن، وەك:

/ xawaatim /
چىنائى مىلۇدى - بزوين

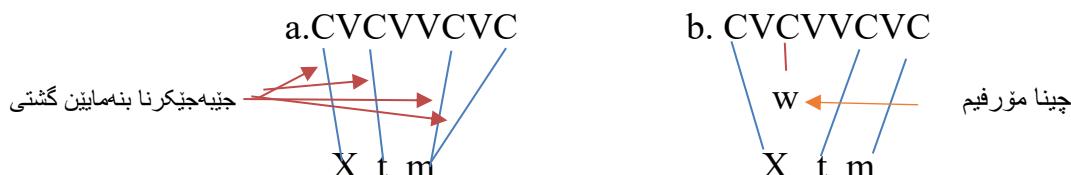
چىنائى پەيکەرى:

چىنائى رەگى

2-6. چىنائى مۆرفىم (-Morpheme tier -)

شىۋىدەكى دېتىرى مۇوقۇنان دەھىتە دېتىن ئەمۇرى ل دەمنى ھەبۇونا گىرەكان- Affixes (McCarthy, 1979, 1981) گىمان دەكتەت كەن كەن كەن سەر چىنەن جودا و ب شىۋىدەكى تايىھەت بىنەن، ھەر وەسا دىاردەكتەت كەن ئەقەھەزار سەر ھەبۇونا گىرەكان؛ زنجىرا مۆرفىمى دېپىت بۇ غۇوپونە پەيپەن سى تىبى د زمان ئەرەبىدا، كەن بىنەن سىن ئەبزوين ب قەدىسىنى پىتى يى تاڭ فە دەگىنداپە، C يىكە زىنەد د قالىنى پىرسەدەدا دىاردەپىت ل دەمنى كۆمۈ يان چۈپىكىندا پەھىن، وەك پەپە (خواتىم-xawaatim) كەن ژ ۋەگىن (Xtm) پىنگەتىتەت:

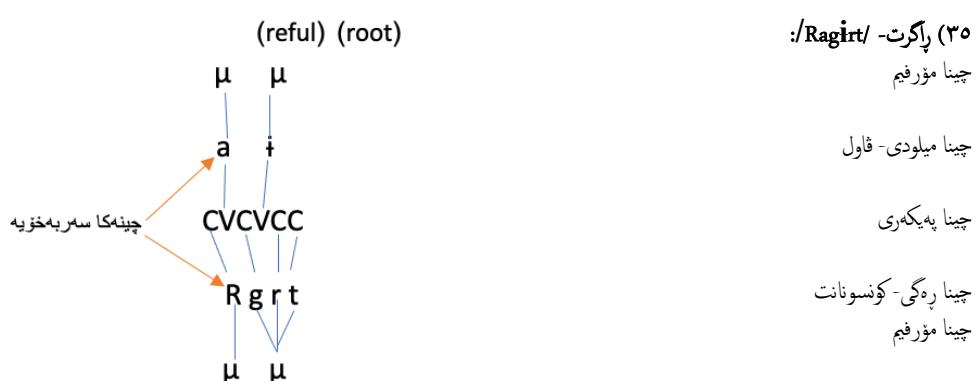
:/ Xawaatim /
خواتىم -

ھەلبەت دوو پىنكەھەگىرىندا د(a)دا ل دویش رىيكلەشتىن گشىتى ھاتىھە ئەنجامدا، بىلنى (w) ل قىزە گىرەكە ژ ئەنجامى كۆمۈ دىاربۇۋە، لەورا سەرەتەرەكە جودا و ل چىنەكە جودا ھاتىھە دىاركەن كەن ئەقەھە فۇرمى دروست يى روپى ئەنۋەدىن /Xawaatim/

ئەقەھە چىنە ل دەستېنىڭىز ژ لايىن ((McCarthy)) شەھەتىيە بىكارەتىن و بەرەھەكەن، (μ) وەك ھەتىا بۇ چىنائى مۆرفىم ب كارھىنایە (McCarthy, J.J. 1979: 221, 1981: 376) Ragirt- لىكىسىكى يى ھەر مۆرفىمەكى د پەيپەندا (μ) كەن سەر ھەخو وەرەگەرت، ب ئەقەھە رىيكلە كۆنسۇنات ژ كۆنەتىن دېتىن دەنگى دەھىتە جودا كەن، بۇ غۇوپونە د زمانى كۈردىدا پەپە (Ragirt-) كەن ئەقەھە (CVCVCC) يى و دى ب ئەقەھە رەنگى ل خوارى ھەتىھە شەپۇۋەكەن:

:/ Ragirt /
چىنائى مۆرفىم

چىنائى مىلۇدى - قاول

چىنائى پەيکەرى:

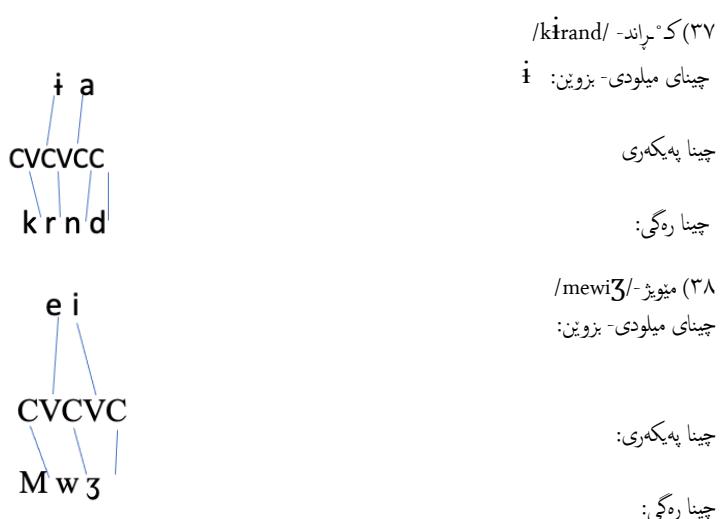
چىنائى رەگى - كۆنسۇنات
چىنائى مۆرفىم

ھەر وەك ديار، د چىنا مۇرفىدا سەرەدەرى ل گەل بېشىگىرى (Ra) جودا ھاتىه كرن و ھەرىئىكى ھىيابىكى (μ) بىن سەرەبەخۇ ھەيدى، واتە گىرەك ناچنە د ناش چىنا رەگىي ياسەرەكىدار نەگەرىپېشىگىرى پتە نەبزۇنىڭكى ھەيت، وەك (ھەلگىرت- $H\theta lgi\rt$) دى ب ھەمان شىيەھەيت شېۋەقىرن، وەك ل خوارى ديار:

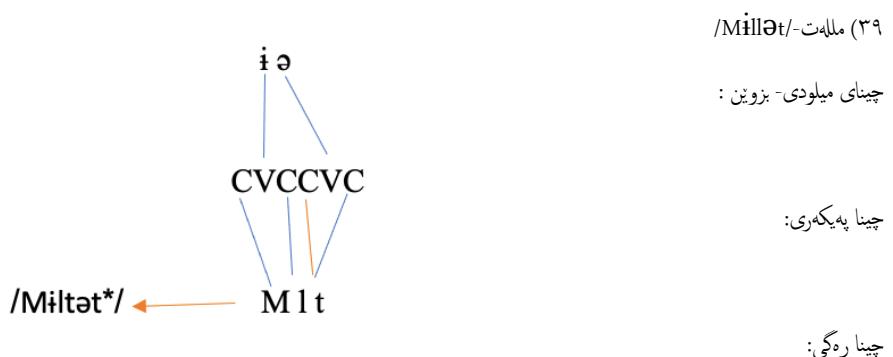
ب شىيەكىي گشتى، نەگەر بەرىخۇيدەيىھە چىنان د (زمانى كوردى) دا و ل گەل چىبىن (زمانى عمردى) بەراوردىكەين، زمانى كوردى ۋ زمانىن تىكىچىرزاوه گو ھەردوو سىفەتىن زمانىن (نوساو و دابراو) ب خۇفەدگىرىت، لەورا رەگىي كارى و پەيغەن سادە ب تىنى ب نەبزۇنىان ناھىيە تېزىكىن، ئادىكى پەرمۇكىن نەقۇنى تىورى ئەم نەچاركىن كۆخۇ ب رەگان ب تىنەھە گىرىنەدىن.

ھەرۋەسان ئەگەرى دانا دانانى ئەفان چىن و ياسالىان د چوارچۈوشۇن ئەقىي تىورىدا، ئەمە ھەر دەمەنەيەكىن دەنگىزارى ھاتىيە ئەنجامدان نەك ل سەر بىنەمايىكى رىزىمانى.

د ئەقىي نۇوپىدا ھەردوو (فرە ئەرك-ئىچەبزوين) دىاربىوينە، راستە د بىنەرەتدا ۋاول، بەلنى ھەر دەمىن وەك گۆنسونانت كاركىن دى ل گەل چىنا رەگىي ھىتىھە پىزىكىن.

ل دەمىن شېۋەكىنا پەيغا مەللەت-/Miltət/ ب رىنيا (فوتوۋۇزيا كەرتىن خودكارى) و جىئىھەجىكىن بىنەمايان، دى ئەش شېۋەكىنا ل خوارى ب دەستىتەھەيت:

C ياخۇدا مایە ب تىنى، پاشى ئوتوماتىكى خۇل گەل بىنېتكەرىن يەكال لايىن راستىن گۆنجانىيە، بەلنى د ئەنجامدا فۇرمەكى نەدرۇست پەيدا كىرە كۆ ئەۋۇزى دېتە /Miltət*/، لەورا دى بەرەف بىنەمايان OCP قە چىن، ئەۋۇزى پشتى كىيارا لادانا ھىللاڭرىدىانى با (C) ياخۇدا مەللەت دەستىتەپكىن ب (t) قە دووبارە گەردىانا وئى ل گەل يەكاكەن وە كەھەقا جىرانيا وئى، وەك ل خوارى ديار:

چینای میلودی- بزونن :

چینا پەیکەری :

چینا رەگى :

ئەنجام :

ل دويش ئوان داتايىن زمان كوردى بىن هاتىنه كۈمەتكەن و شېۋەتكەن ب رىكا پەير وىكىنا چەند بىنما و ياسايىن تىورا فۇنۇلۇچىا كەرتىن ئازاد، دشىين ئەنجامىن لىكۈلىنى ب ئەثى پەنكى ل خوارى كورت بىكىن:

1 - فۇنۇلۇچىا كەرتىن خودكارى ل سەر زمانى كوردى دەپتە جىبەجىكىن و تا رادەپەكاباش ل سەر ناقان و ب تايىھەت ل سەر چاڭكان دەپتە جىبەجىكىن.

2 - بىن ھبۇنا OCP- بىنەماین كۆنۇرا بەچارى، دى گەلەك لايىن فۇنۇلۇچىا زمانى كوردى گوھەردا بهدىنى ب ئالۇزى مىن، وانە ئەفە بىنەمایكىن شېۋەتكەكارە د فۇنۇلۇچىا زمانى كوردىدا.

3 - ھبۇنا چىنا مۇرفىم د تىورا AP دا زىنەمبارى چاركەن گىرەكان، بولەكىن گىنگ د شېۋەتكەندا چاڭغاننىدا دېپىنت.

4 - ئۇ نىاسىينا پروسا دەنگان، ب رىيا ياسايىن فۇنۇتىكى پەسەندىتە، چۈنکە ياسايىن فۇنۇلۇچى د چ زماناندا دىچىكىر نىن، لەورا تىورا فۇنۇلۇچىا كەرتىن ئازاد گەلەك كېم پەنایى دەپتە بەر ياسايىن فۇنۇلۇچى زۇۋە شېۋەتكەندا دىاردا دېنگى.

لىستا زىدمەرنەن:

زىدمەر ب زمان كوردى:

1 - تالىب حوسىن عەلى، ۲۰۰۵، فەرھەنگى زاراۋەكانى دەنگىزلىرى، ئىنگلىزى- عمرەن- كوردى، چابى يەكمەم، ھەولىز.

2 - تالىب حوسىن عەلى، ۲۰۱۴، زانسىتى زمان و زمانى كوردى، چابى يەكمەم، چاپخانەي رۆزھەلات، ھەولىز.

3 - رەھمان ئىسماھىل حەسەن، ۱۹۹۸، پەبرەوى فۇنۇتىكەن لە زمانى كوردى دا، ناما ڈەكتوراپى، كۆلۈز پەبرەورىدە- ئىن رشد- زانكۈي بەغدا.

4 - عەبدولسەلام نەجمەدىن و شىززاد سەپەرى، ۲۰۱۹، فۇنۇلۇچى، چاڭانىكى، چاپخانەي ھېفي- ھەولىز.

5 - عەبدولوهاب خالىد موسا، ۲۰۰۹، ھىز و ئاوازە لە دىاليكى كوردى ۋۇرۇودا، كېتىخانەي گىشتى ھەولىز، كوردستان.

6 - عادل رشيد قارى، ۲۰۰۸، فۇنۇلۇچى زمانى كوردى- كەمانچى سەرۇو، كۆلۈمى زمانى زانكۈي سەلىمانى، نامەي ماستەر.

7 - غازى فاتح ودىس، ۱۹۸۴، فۇنۇتىك، چابى يەكمەم، مطبعە الادىب البغدادىيە.

8 - مصطفى بوعنانى، 2010، في الصوتيات العربية والغربية ابعاد التصنيف الفونيقي و خالق التنبر الفونولوجي، علم الكتب الحديب، اربد-الأردن.

9 - محمد على الخولي، ۱۹۸۲، معجم علم اللغة النظري، الاتكىزى- عربى، طبعة الاولى، لبنان- بيروت

0 1 - هارى قان درهالست و نورقال سېپىت، ت: مبارك حنون و احمد العلوى، ۱۹۹۲، الفونولوجيا التوليدية الخديبة، الطبعة الاولى، مطبعة النجاح الجديدة، المار البيضاء.

1 1 - وریا عومر ئەمین، ۱۹۹۴، گوچارى بۇشىپىرى نوى، چاپى ۱۳۴، ل. ۱۶-۱۳.

1 2 - وریا عومر ئەمین، ۲۰۰۹، تاسۇپەك تىرى زمانەوانى، پەكى يەكمەم، چابى دووم، ھەولىز.

زىدمەر ب زمان ئىنگلىزى

- Crystal, 2003, A Dictionary of Linguistics & Phonetics, Fifth Edition, London.
- Durand, J. (2014), Generative and Non-Linear Phonology,
- Fattah,M.M. (1997). A generative grammar of Kurdish. An Published dissertation. Amsterdam University.
- Goldsmith,J.1976, Autosegmental phonology, Doctoral dissertation, MIT, Cambridge, Massachusetts.
- Hasan,A. (2005), The accentual function of intonation in Kurdish with reference to English, University of Mosul, Master degree.
- Hulsi and Smith,1982,The structure of phonological representations, part1.
- Katamba, Francis (1989). An Introduction to Phonology. London: Longman Group Ltd.
- McCarthy, 1979, Formal Problems in Semitic Phonology and Morphology, Doctoral: Indiana University, Massachusetts..
- McCarthy, 1981, Aprosodic theory of nonconcatenative morphology, University of Massachusetts.
- McCarus,E.N. 1958, A Kurdish Grammar, Washington: Washington plandograph Company.
- Nespor,M & Vogel,I.B.1986, Prosodic Phonology. Dordrecht: Foris.
- Qadir,S.M.(2011), The Attitudinal Function of Intonation in Kurdish with reference to English, University of Sulaimani, Master degree ,
- Shareef,D.M. 2012, A Nonlinear Analysis of stress in northern Kurmanji Kurdish with reference to English, College of Arts, University of Duhok. ..
- Bird, steven. (2003), Phonology, in The Oxford handbook of computational linguistics, ed, Ruslan Mitkov, 3-24. Oxford, UK: Oxford University Press.

- i نەف تېۋەرە ب ھەندەك ناقىن دىتىزى دەھىتە نىاسىن: (متعدد الخطوط متعدد الابعاد- متعدد الطبقات- ثلاثية الابعاد-)، ھەروەسا د ژىدەرنى كوردىدا ب (فوئۇلۇزىنى ئازاد لە سەگىيەت (عادل رشيد قادر، ٨: ٢٥)، فۇئۇلۇجىبا كەرقى خۇرى (شىززاد سەرىي وعەيدولسەلام نەجمەدىن، ٢٠١٩: ١٧) ھائىي تاڭىرىن.
- iiii بۆ زاراھىن رىكچەرلەنما قاولان- رىكبۇنا قاولان- گۈنجەنما قاولان- المصوت الشاغم- (Katamba,1989:211) ھەنەتتەن دەھىتە نىاسىن. بۆ پەزىز زانىارى بىنېرە: harmonizing tier ھەنەتتەن دەھىتە نىاسىن. چىنا هارمونى- ھارمونى- رىكچەرلەنما elements melodic (چىنا تۇنى، چىنا بىزۇناتان، عناصر خلخىيە) ھەمى د ئىك بازىندا درېن. ھەروەمان (چىنا بىمەكتەرى، قالانى پەيپەن وانە ھەمى يەكان جىوهە دەكىت قاول و كۆنسۇناتان پەتكەن، چىنا كەرقى) بۆ ئىك مەھىست ب كاردهن. (Katamba,1989:202:002)
- v بۆ زانىارىن بېزىر بىنېرە: McCarus,1958:36 & M.M.Fattah,1997:57
- vi بۆ وەركىتتا زانىارىن دەرىبارىمى ئەقان زاراھان، بىنېرە: (M.M.Fattah,1997: 61-62). (رەحان ئىسماھىل، 1998: 127) و (عبدالوهاب، 2009:95).
- vii بۆ زانىارىن بېزىر بىنېرە: رەحان ئىسماھىل، 1998.
- viii د ئەفي پاپەيدىا تۈن ل دوش رىنزا برەنائى ھائىي دىاركەن.
- ix بۆ زانىارىن بېزىر بىنېرە: Goldsmith, 1976:78-85: .
- x بۆ زانىارىن بېزىر بىنېرە (Katamba,1989:194-195).
- xi مەكلەبى ئەف پەيپەن ب ئەفي شىۋاھىزى (IPA) ئىشىسي، دى ھەولىدەن ھەمى يەقىن زمانى ھەرەبى وەكى شىۋاھىزى مەكارىبى ب كارھىنايى وەركىرىن، ئەقچا ج مە نۇونە ژ ئەمۇي وەركىرىن بازىزى ھەر نۇونەكادى يازىمانى ھەرەبى بىنېن.
- xii (مەكارىبى) د ئەفي ژىندرى دىاركىدا زۇر ب درېيىلى سەر ئەقان جورە رەگان د زمانى ھەرەبىدا راۋەمىتىيە: McCarthy, J.J. (1979), Formal Problems in Semitic Phonology and Morphology: Indiana University.-